

AKADEMİSYEN A. N. KONONOV SOVYET TÜRKOLOJİSİNİN VE ŞARKİYATININ TARİHÇİSİ*

B.V. LUNİN

Historiyografik karakterde materyal ve araştırmaların yayımı Sovyet şarkiyatının en eski geleneği halini aldı. Bu gelenek P.S. Savelyev'in, V.V. Grigoryev'in, N.I. Veselovskiy'in ve S.K. Buliç'in, daha sonraki dönemlerde ise V.V. Bartold'un, S.F. Oldenburg'un, A.E. Krımskiy'in, V.A. Goldevskiy'in ve başka ünlü alimlerin yayınlanmış eserlerinden başlamaktadır. Sovyet şarkiyat historiyografisinin başlangıcında İ.Y. Kraçkovskiy bulunmaktadır. Bu iş onun öğrencileri tarafından bugün de sürdürülmektedir.

Sovyetler Birliğinde neşredilmiş şarkiyat, bilhassa Türkoloji ile ilgili historiyografik çalışmaların arasında akademik Andrey Nikolayeviç Kononov'un müteaddit eserleri önemli yere sahiptir. Ünlü Sovyet Türkoloğu şarkiyat historiyografisine büyük katkılarda bulunmuştur. Onun şahsında şarkiyat, Türkoloji tarihini araştırma sahasında önemli bir ilim adamı kazanmıştır.

A.N. Kononov'un bu konuyla ilgili ilk makalesi 1950'lerin başında yayınlanmıştır¹. Bu çalışmayı Leningrad Devlet Üniversitesinin Şarkiyat fakültesi hakkındaki historiyografik yayınlar takip etmiştir. Öyle ki V.V. Bartold tarafından hazırlanan Petersburg Üniversitesi Şarkiyat Fakültesinin 1905 yılına kadarki dönemdeki faaliyetlerinin genel özeti meşhurdur².

1955'te Sovyet ilmine parlak sayfalar kazandıran, uzun zamandır şarkiyatın ilim merkezi olan ve bu alanda kadro hazırlayan bu fakültenin yüzüncü yıl dönümü kutlandı. A. N. Kononov'un bu jübileye ithafen yazdığı makalelerde; fakültenin kuruluş öncesi, kuruluş ve daha sonraki gelişme dönemleri tenvir edilmiştir. Bu çalışmalarda devrim öncesi dönemde fakültenin ve eğitim personelinin büyük yararlıkları açıkça gösterilerek bahsi geçen çalışmalar övülmekle beraber eksiklikleri de -yöntem kusurları ve doğu ülkelerinde vakıa bulan milli mücadele hareketlerinin araştırılmasına yeterince ilgi gösterilmemesi-belirtmiştir³.

Sosyalist Ekim Devrimi şarkiyatın önüne yeni meseleler koydu. Eski şarkiyatın araştırma tekniği olan filolojik yöntem bir kenara bırakılarak Sovyet şarkiyatı yeni metodolojik temel üzerinde gelişmeye başladı⁴. Fakültenin bundan sonraki gelişme tarihi Sovyet şarkiyatına ve ona bağlı ilmi müesseselerin ve teşkilatların gelişmesiyle dar bir bağlantı içinde gösterilmiştir. A.N. Kononov, fakültenin bir asırlık faaliyetlerinin özetini, doğu dillerini, edebiyatlarını, ülkelerin tarihlerini öğrenmek ve genç bilim adamlarını hazırlamak gibi geleceğe yönelik önemli meseleleri nitelemekle tamamlamıştır⁵. Bunun yanında Güney-Doğu Asya, Endonezya ve Afrika halklarının dillerinin okutulmasının genişletilmesi ve doğu ülkelerinin sosyo-ekonomik tarihlerinin ve milli mücadele hareketlerinin daha ayrıntılı olarak araştırılması gerektiğini özellikle vurgulamıştır.

SSCB İlimler Akademisinin Tarihi adlı temel eser olarak nitelendirilebilecek kolektif çalışmasında A.N. Kononov, 1724-1917 yılları arası dönemin: Akademinin sosyal bilimleri yeniden tesis eden tüzüğünün kabul edilışinden Büyük Ekim Sosyalist

---

* *Sovetskaya Tyurkologiya*, 1976, N 3, s 72-77

Devrimine kadar olan dönemde akademi sisteminde şarkiyatın yeri, rolü ve gelişme tarihi hakkında derli toplu bilgiler vermiştir⁶.

Yazanın fikrine göre bu dönemde yerli şarkiyatçıların elde ettikleri başarılar, Bartold'un *19. asırda Rusya, şarkiyat araştırmalarında Batı Avrupa'nın önüne geçti* şeklinde özetleyebileceğimiz tespitinin delili olduğunu göstermektedir⁷.

1960 yılında 25. MKV için A.N. Kononov tarafından SSCB'de şarkiyatın tarihini anlatan özel bir röportaj hazırlamıştır⁸. Bahsi geçen röportajda bu alanda elde edilen başarılarla hak verilmekle beraber üzerinde etraflıca çalışılması gereken meselelere de değinilmiştir. Aynı şekilde, O. MU, MİD'in Asya şubesinin doğu dilleri araştırma bölümü gibi Ekim devrimi öncesinde şarkiyatçı okul, ilim araştırma müesseseleri, toplulukları, dernekleri ve dergilerine, gösterilen hedefler doğrultusunda araştırma faaliyetlerine derin ve geniş bir şekilde başlamaları telkin edilmiş⁹ ve yapılacak olan ilmî araştırmaların konusuna, dil araştırmalarının plan ve programlarına, doğu halklarının tarih ve edebiyatlarına, ilmî topluluk ve derneklerin hedef ve meselelerine özellikle dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁰. Ayrıca Sovyet şarkiyat tarihinin mevkuat dergileri ve bibliyografisi hakkında röportaj hazırlamak, *hakki verilmeden unutulmuş* şarkiyatçıların isimlerini sayarak onların ilmî çalışmaları hakkında monografiler yazmak gerektiği de belirtmiştir¹¹.

Sonuç olarak Kononov, Sovyet şarkiyat tarihinin önemli meselelerinin listesini sunmuş ve *Sovyet şarkiyat tarihinin araştırılması ve yaygınlaştırılması bilimselin dışında eğitsel de önem taşımakta. Yeni yol seçerken eskiyi ihmal etmemeliyiz. Maziden güzel ve faydalı şeyleri almakla beraber kötü ve faydasızları tekrarlamamalıyız.* demiştir¹². Bu röportaj aslında Sovyet şarkiyatının tariyografisi uzmanları için hazırlanan bir programdı¹³.

A. N. Kononov'un kaleminden şarkiyatın önemli sahasını oluşturan Türkoloji tarihiyle alakalı pek çok çalışma çıkmıştır¹⁴. 1960'ta kırk senelik Sovyet hükümeti süresi içinde Leningrad Türkologları'nın yaptıkları araştırmalar hakkında bir makale yazan Kononov¹⁵, bu makalesinde Ekim devriminden sonra metodoloji, konu ve materyal kapsamı bakımından eskiden ayrılan yeni Türkolojinin kurulduğu ve geliştiğini inandırıcı bir şekilde ifade etmiştir¹⁶. Aynı yıl Sovyet Türkolojisi tarihi hakkında büyük bir eserin parçasını oluşturan XX. asra kadar ki Rus Türkolojisi tarihini konu alan bir de makale yayınlamıştır¹⁷.

Müellifin yayınlanmış eserleri arasında en çok ilgi çeken ve en önemlileri olarak değerlendirilen çalışmaları: Rusya'da Devrim öncesi dönemde Türk lehçelerinin araştırılması faaliyetlerini konu alan monografileridir¹⁸. Zaten kendisi de *Rusya'da Türk lehçelerinin incelenmesi tarihiyle alakalı kitap yazmak düşüncesiyle uzun yıllar boyunca yerli Türkologlar ve onların Türk lehçeleri üzerinde yaptıkları çalışmalar hakkında malumat topladım* diye yazmaktadır¹⁹. Bu kitap büyük ve titiz çalışmanın neticesinde ortaya çıkmıştır. Geniş edebiyat, arşiv ve pek çok başka kaynaklardan yararlanılmıştır.

Kitapta (18. asrın başlarına kadar) Rus Türkolojisinin kuruluş öncesi, (18. asrın başı) Rusya'da gerçek anlamda ilmî Türkolojinin kuruluşu, (XIX. asrın sonu- XX. asrın başı) ve İlimler Akademisinde Türk dilbilimi araştırmalarının gelişmesini kısaca özeti sunulmuştur. XVIII. asrın sonu ve XX. asrın başında Rus okullarında Türk dillerinin okutulmasıyla ilgili röportaj ayrı bir bölümde verilmiştir.

Rusya'da Türk Dilbiliminin Tarihinden adlı kitabın son bölümünde Türk lehçeleri gramerleri, sözlükleri, ders kitapları, Türk lehçelerinin fonetik-gramer yapısı ve kelime hazinesi, Runik ve Eski Uygur yazı abidelerinin inceleme tarihi özetleri, Rus

Türkologların Türk lehçelerinin tasnifi, Türk yazıtlarının incelenmesi ve Rus diline giren Türkçe kelimelerin araştırılmasıyla ilgili çalışmalar verilmiştir.

A.N. Kononov tarafından tahlil edilen büyük materyal onun *Ekim devrimi öncesi yerli Türkolojinin uzun ve zor yolu asırlarca süregelen Türk ve Rus münasebetlerin neticesinde atalarımızın Türk lehçelerini öğrenmesiyle başlıyor* hükmüne gelmesine neden olmuştur. İki buçuk asırlık tarihiyle şarkiyat -onun içinde Türkoloji- Sosyalist Ekim devrimine büyük muvaffakiyetler ve kazanımlarla gelmiştir. Bu durum elbette ki, devrim sonrası dönemlerde Sovyet Türkolojisinin başarılı bir şekilde gelişmesi için sağlam bir zemin hazırlamıştır²⁰. A. N. Kononov'un bu esaslı çalışmasına daha önce yayınlanan 50 yıllık Sovyet hükümeti döneminde yerli Türkoloji tarihi hakkında röportajı da dahil etmek gerekmektedir²¹.

Sovyet hükümetinin ilk yıllarından itibaren Türk lehçelerinin öğrenilmesine büyük ilgi gösterilmekteydi. Devrimden sonraki dönemde Sovyet Türkolojisinin önüne araştırılmayı bekleyen yeni ve zor meseleler çıkmaya başladı. Bu problemleri çözmek için yeni şarkiyat araştırma merkezleri kuruluyor, eskiler yenileniyordu. SSCB'deki Türkî dilli halklar için yeni yazı dilleri yapmak için hazırlıklar yapılıyor, Türk dili lehçelerini sadece eşzamanlı değil, artzamanlı olarak da inceleme çalışmaları başlıyordu²². Bu durum, SSCB'de Türk filolojisinin istikametini belirlemiştir: Çağdaş Türk lehçelerinin fonetiği ve grameri, sözlükçülük, kelimeler bilimi, Türk lehçelerinin oluşma tarihi, Türk yazı abidelerini inceleme ve yayınlanması işleri, bazı Türk lehçelerinin tarihi grameri ve fonetiği, Türk lehçe gruplarının mukayeseli-tarihi fonetiği ve grameri, Altay teorisi ve Türk dilbilimi, SSCB'nin kütüphanelerinde saklanan Türk el yazmalarını inceleme, yerli Türk filolojisinin tarihi ve bibliyografisi.

A. N. Kononov'un röportajı bu istikamette çalışan Sovyet Türkologlarının araştırmalarının neticeleri ve meselelerinin kısaca tarihyografik tenvirini içeriyor.

A. N. Kononov Sovyet Türkolojisi tarihinin kurulmasından söz ederken bu işin aşığıdaki konu ve istikametlerde gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir:

1. Doğu bilimcileri. Onların hayatları ve faaliyetleri.
2. Rus Türk filolojisinin tarihi gelişmesi
3. Türkoloji tarihinin Orta Asya ve Kafkaslarda gelişmesi.
4. Rusya'da ve SSCB'de Türk lehçelerinin öğretilmesi.
5. Şarkiyat (bunun içinde Türkoloji) toplulukları, dernekleri, grupları²³.

Bu kısa tarihyografik röportaj SSCB'de gelecekte yapılacak olan ve temel kaynak eser niteliğindeki Türk filolojisi tarihi araştırmaları için bir program olabilir.

1974'te bizzat A.N. Kononov'un inisiyatifi, başkanlığı ve katılımıyla yayınlanan Sovyet Türkologlarının Sözlüğü, Rusya'da Türkoloji tarihiyle ilgili kılavuz-bibliyografik eserlerin en önemlilerinden biridir²⁴.

A.N. Kononov'un sözlerine göre bu sözlüğü yazma isteği G.G. Gulbin'in Rusça olarak Arap bilginleri hakkında yazdığı sözlüğün etkisiyle oluşmuştur²⁵. Adı geçen çalışmanın neticesinde edinilen tecrübeler 'Yerli Türkologlar Bibliyografi Tarihi'²⁶ düzenleyicileri için de faydalı olmuştur.

Eserde A.N. Kononov Rusya'da Türk lehçelerinin araştırılmasıyla ilgili uzun bir önsöz yazmıştır(9-90 sayfalar). Sözlük 314 bilgin, yurt bilgisiyle meşgul olan bilim adamları, Türkoloji uzmanları hakkında bibliyografik bilgi içerir. 60'tan fazla makale Kononov'un kaleminden çıkmıştır²⁷.

Bu sözlük ve “Rusya’da Türk Dillerini Araştırma Tarihi”adlı kitap birbirini tamamlamış ve Sovyet Türkolojisinin gelişme tarihi ve Türkologlar hakkında yeterince bilgi içeren dahası, uzun yıllar bu alanda çalışanlar ve bu alana alâka duyanlar için rehber eser olmuştur²⁸.

A.N. Kononov’un historiyoğrafik karakter taşıyan Ebu’l-Gazi’nin ‘Şecere-i Türkmen’²⁹ metninin neşrine yazdığı önsöz ve aynı yazarın ‘Şecere-i Türk’ üzerine yazdığı makaleyi ayrıca belirtmek gerekmektedir³⁰.

Müellif, Mahmud Kaşgari’nin ‘Türk Lehçelerinin Sözlüğü’nün incelenmesi çalışmalarına dair de historiyoğrafik bir röportaj kaleme almıştır.³¹

Devrim öncesi ve Sovyet şarkiyatı ve ayrıca Türkoloji tarihiyle ilgili A.N. Kononov’un çalışmaları şarkiyatçıların hayatı ve faaliyetleri hakkındaki eserleri eşsizdir. “Türkolog ve profesör Potseluyevskiy’in Hatırasına” (1949), “Aleksandr Petroviç Potseluyevkiy” (1975)³², “Sergey Yefimoviç Malov’un Hatırasına”(1958), “Nikolay İyosifoviç Konrad’ın 75. Yıl Dönümüne İthaf” (1966), “Mihail Semyonoviç Mihaylov” (1968), “V.V. Bartold, Büyük Doğu Bilimcisi” (1970), “Vasiliy Vladimiroviç Bartold. Ölümünün 40. Yıldönümü” (1971), “V.V. Radloff ve Sovyet Türkolojisi” (1972), “A.N. Samoylovic; gramerci” (1973), “P. M. Meliyoranskiy ve Sovyet Türkolojisi” (1973), Gılib Gılibov’un Hatırasına’ (1974) v. b.

A.N. Kononov historiyoğrafik yayınların:“Leningrad Üniversitesinde Şarkiyatçılık” adlı makale külliyyatının³³, S.N. İvanov’un, N.F. Katanov’un³⁴ hayatı ve faaliyetleri hakkında çalışmaların ve Moskova Lazarev Enstitüsünün tarihiyle ilgili A.P. Boziyanz’ın kitabının editörlüğünü de yapmıştır³⁵. V. V. Bartold’un eserlerinin dokuz ciltlik külliyyatının yayın heyetinin üyesi ve başkan yardımcılığı görevinde bulunmuş, Türk ve Moğol halklarının tarihi ve filolojisi hakkında çalışmaları içeren 5. ve 9. ciltlerin de redaktörlüğünü yapmıştır.

Arkadaşları ve meslektaşları 1966’da A.N. Kononov’un doğum gününün 60. yıldönümünü kutlarken, onun ‘bütün hayatının işine, aslında hayatına, yani Türkoloji’ye olan aşkını ve bağlılığını belirtmişlerdir. Elbette ki onun işine aşık oluşunu; dünya Türkolojisinde meydana gelen fikrî gelişmeleri en ince detaylarına kadar ve bu alanda küçücük bir iz bırakan ilim adamlarının dahi hayatları ve faaliyetleri hakkında haberdar olmasından tahminimizce rahatlıkla anlaşılabilir.³⁶

KAYNAKLAR

"Tyurkologičeskiy Sbornik. K Şestidesyatiletıyü Andreyä Nikolayeviça Kononova"-
"Uçenyı, Pedagog, Organizator Nauki". M, 1966, s. 7

BARTOLD V.V. "MİFVYA", 4. cilt

BAZİYANZ A.P. "Lazarevskiy İstitut v İstorii Oteçestvennogo Vostokovedeniya", M.
1973, s. 223

BBSOT, 1974, s. 342

BBSOT, s5

İVANOV S.N. "Nikolay Fedoroviç Katanov(1862-1922). Oçerk jizni I deyatelnosti", M,
1962, s. 107

KONONOV A.N. "25. MKV Dokladı delegatsii SSSR", 1960, s. 24

KONONOV A.N. "25. MKV. Dokladı delegatsii SSSR "1960, s. 21

KONONOV A.N. "25. MKV. Dokladı delegatsii SSSR", 1960, s. 31

- KONONOV A.N. "25. MKV. Dokladi delegatsii SSSR", 1960, s. 8
KONONOV A.N. "25. MKV. Dokladi delegatsii SSSR", 1960, s. 4
KONONOV A.N. "Istoriya Izuçeniya Tyurkskih Yazıkov v Rossii. Dooktyabrskiy Period", Leningrad, 1972, s. 272
KONONOV A.N. "Istoriya Izuçeniya Tyurkskih Yazıkov v Rossii. Dooktyabrskiy Period Leningrad", 1972, s. 7
KONONOV A.N. "Istoriya Izuçeniya Tyurkskih Yazıkov v Rossii. Dooktyabrskiy Period Leningrad", 1972, s. 254, 256
KONONOV A.N. "Istoriya Izuçeniya Tyurkskih Yazıkov v Rossii. Dooktyabrskiy Period" Leningrad, 1972, s. 7
KONONOV A.N. "Istoriya Izuçeniya Tyurkskih Yazıkov v Rossii. Dooktyabrskiy Period", Leningrad, 1972, s. 7
KONONOV A.N. "İssledovaniya po isiriyi kulturi narodov vostoka", s. 202-214
KONONOV A.N. "İstoriya Akademii Nauk SSSR, Vostokovedeniye (1724-1802)", 1. cilt, 1958, s. 406-410
KONONOV A.N. "İstoriya Akademii Nauk SSSR, Vostokovedeniye (1803-1860 ve 1860-1917)", 2. cilt, 634s
KONONOV A.N. "İzuçeniye 'Divanii Lügat it-Türk' Mahmuda Kaşgarskogo v Sovetskom Soyuze", ST, 1973, N1, s. 3-9
KONONOV A.N. "Rodoslovnaya Turkmen. Soçineniye Abu-l-Gazi, hana hivinskogo", M-L, 1958, s. 7-32
KONONOV A.N. "Rodoslovnaya Turok", ST, 1971, N1, s. 3-12
KONONOV A.N. "Tyurkskaya Filologiya V SSSR". 1917-1967, M., 1968, s. 9
KONONOV A.N. "Tyurkskaya Filologiya V SSSR". 1917-1967, M., 1968, s. 7
KONONOV A.N. "Tyurkskaya Filologiya V SSSR". 1917-1967, M., 1968, s. 2
KONONOV A.N. "UZİVAN", Tyurkologiya v Leningrade, 25. cilt, 1960, s. 290
KONONOV A.N. "UZİVAN", Tyurkologiya v Leningrade, 25. cilt, 1960, s. 278-290
KONONOV A.N. "UZİVAN" İz İstorii Oteçestvennoy Tyurkologii, M, 1953, s. 269-275
KONONOV A.N. "VAN", 1959, N5, s. 140-141
KONONOV A.N. "VLGU", 1957, N8, s. 15
KONONOV A.N. "VLGU", 1957, N8, s. 21-22
KONONOV A.N. "VLGU", Vostoçnyy Fakultet Leningradskogo Universiteta, 1957, N8, s. 5-22
KONONOV A.N. "VYA", Tyurkskoye Yazıkoznaniye v Akademii Nauk, M, 1974, N3, s. 46-50
MALOV S.E. ile müşterek yazılmıştır "Vostokovedeniye v Leningradskom Universitete", "UZLGU", 1960, N296, s. 208
ST, 1975, N1, s. 90-92

Çeviren: Canıl Mirza BAPAYEVA